

ค้นหาความหมายในเรื่องปรัมปรา (5)

โดย ศ.กิริติ บุญเจือ

มหาวิทยาลัยเซนต์จอร์จส์

อัตลักษณ์ของฮีเสียด

เชื่อกันว่าฮีเสียด (Hesiod ศต.8 ก.ค.ศ.) มีชีวิตประมาณกึ่งศตวรรษหลังโฮเมอร์(Homer ศต.9-8 ก.ค.ศ.) งานที่สำคัญคือ *Theogony* (เทวกำเนิด) ซึ่งเชื่อได้ว่าฮีเสียดเป็นเพียงผู้รวบรวมจากคำบอกเล่าต่อกันมาหรือหลักฐานที่สูญหายไปแล้ว และดูเหมือนว่าท่านจะรวบรวมโดยมิได้พยายามเรียบเรียงให้เข้ากันเท่าใดนัก เรื่องจึงขัดแย้งกันบ้าง เข้ากันไม่ได้บ้าง ไม่ประสานกันบ้าง ตามอรรถาธิบาย จะหาระบบหรือการตีความอย่างที่เรากำหนดทุกวันนี้ไม่ได้ “ผู้ประพันธ์ใช้เนื้อหาที่มีอยู่ก่อนโดยไม่ระบุนามและไม่บอกว่าเอามาจากไหน ปรับปรุงบ้าง เพิ่มบ้าง แต่ที่สุดก็ถือกันว่าได้สร้างงานวรรณคดีชิ้นเอก ซึ่งตั้งแต่นั้นมาถือว่าเป็นผลงานของฮีเสียดคนเดียว แม้ว่าจะมีผู้พูดไว้ก่อนนานแสนนาน แม้ว่าจะมีผู้คิดไว้ให้ก่อนนานแสนนานในความมืด อาจจะมีอยู่หลายคนที่มีส่วนร่วมสร้างงานชิ้นเดียวกันนี้ ขึ้น เราพบได้น้อยมากที่ฮีเสียดคิดเองเพิ่มเติม เพื่อประสานกันหรือทำให้เรื่องปรัมปราโบราณบริสุทธิ์ผุดผ่องขึ้น”¹

คำวิจารณ์ข้างต้นค่อนข้างจะเลเยกไป ผู้วิจัยเองรู้สึกได้ว่าฮีเสียดได้พยายามเรียบเรียงเทพประวัติขึ้นเป็นระบบระเบียบพอสมควรทีเดียว ไม่ใช่รู้อะไรมาก็เขียนไว้อย่างสะเปะสะปะ ยิ่งกว่านั้นถ้าพยายามเข้าใจนักปราชญ์รุ่นนั้นว่าเริ่มมองเห็นว่าโลกมีกฎเกณฑ์(กระบวนทัศน์ที่ 2 ตอนต้น) และยังไม่มีการอธิบายกฎเกณฑ์ด้วยศัพท์แสงวิชาการ (พวก)เขาพยายามใช้สัญลักษณ์อย่างชาญฉลาด เล่าเรื่องให้สนุกน่าติดตามโดยแฝงคำสอนลึกซึ้งอยู่เบื้องหลัง ก็ต้องยอมรับว่าฮีเสียดมีความปราดเปรื่องอย่างมากทีเดียวที่ทำอย่างนี้ได้ในสมัยนั้น

กำเนิดเอกภพ

ฮีเสียดเล่าไว้ในหนังสือเทวกำเนิด (Theogony) ของตนว่า

แต่แรกเริ่มเดิมที กลีภพ สมภพมา

First of all was Chaos born

ไม่บอกว่าเกิดมาจากไหนและอย่างไร จึงต้องเข้าใจว่ากลีภพมีอยู่ในสภาพนั้นไม่รู้ตั้งแต่เมื่อไร มีมาอย่างนี้เอง และเป็นอยู่อย่างนี้เอง เป็นเวลานานแสนนาน คนในยุคฮีเสียดไม่เห็นปัญหาอย่างที่เรายากู้ทุกวันนี้ว่ามาจากไหน ใครทำให้มีขึ้น หรือว่ามีมาเองอย่างนี้แต่เนิ่นนคร

กลีภพ (Chaos) ตรงข้ามกับเอกภพที่เป็นระเบียบ(Cosmos) กลีภพจึงได้แก่ เอกภพที่ไร้ระเบียบ แต่ก็มีได้หมายความว่าไม่มีระเบียบหรือไม่มีกฎ แต่ความจริงนั้นน่าจะต้องเข้าใจว่าเป็นเอกภพที่ทรงพลังอย่างยิ่ง มีพลังทุกอย่าง มีความสามารถทุกอย่าง แต่ทว่าพลังและความสามารถทั้งหลายแสดงบทบาทกันอย่างสะเปะสะปะ จึงขัดกันไปขัดกันมา ล้มล้างกัน คลุกเคล้ากัน มั่วกันอย่างมโหฬาร จนไม่มีพลังด้านใดปรากฏออกมาให้เห็น จึงดิ้นรนมั่วกันอยู่อย่างนั้นเป็นเวลานานแสนนาน เหมือนมวยหมูที่ไม่ปรากฏว่าใครเป็นฝ่ายชนะ คำไทยที่คิดว่าเหมาะที่สุดสำหรับเรียกสิ่งนี้ก็คือ “และตุ้มเป๊ะ”

¹ Encyclopedia of Religion and Ethics, Vol.VI, p.669.

ฮิเสียดได้ความคิดเรื่องกลีภและคัมเปาะมาจากไหน ปรากฏหลักฐานจากเรื่องปรัมปราของวัฒนธรรมต่าง ๆ ว่ามีกล่าวไว้ตรงกัน คือก่อนจะมีเอกภพมีกลีภสลับสนอลหม่านมาก่อน เรื่องปรัมปราเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องลอกเลียนแบบจากกัน และฮิเสียดก็ไม่จำเป็นต้องลอกเลียนจากวัฒนธรรมอื่น อาจเกิดขึ้นในวัฒนธรรมกรีกนั้นเองถ่ายทอดกันมาจนถึงฮิเสียดผู้นิพนธ์ขึ้นเป็นบทประพันธ์ และเพราะเป็นบทประพันธ์จึงมีผู้สนใจจดจำถ่ายทอดต่อๆมา

เรื่องปรัมปราว่าด้วยกลีภเกิดขึ้นกับวัฒนธรรมใดก็ถือได้ว่าวัฒนธรรมนั้นกำลังก้าวจากกระบวนทัศน์ที่ 1(โลกไม่มีกฎเกณฑ์ในตัว เหตุการณ์ทั้งหลายเกิดขึ้นตามน้ำพระทัยของเทพ ผู้มีอำนาจสูงสุดในที่นั้นและขณะนั้น เมื่อกระบวนทัศน์จะถึงจุดหักเห ก็จะมีคนในแต่ละวัฒนธรรมที่หยั่งรู้ด้วยวิจรรณญาณว่า โลกน่าจะมีกฎเกณฑ์ในตัวของมันเอง อันบันดลให้เห็นเป็นพลังต่างๆในธรรมชาติ และทุกวัฒนธรรมรู้สึกอึดอัดใจเหมือนกันว่าจะชี้แจงให้ผู้ร่วมสังคมเข้าใจได้อย่างไร ศัพท์แสงทางวิชาการยังไม่มีเลย และยังคงไม่ถึงว่าควรต้องมีศัพท์วิชาการไว้ใช้แถลงและชี้แนะ จึงหาทางออกเฉพาะหน้าโดยการเล่าเรื่องเป็นเรื่องเล่าปรัมปรา ใครอยากเห็นกฎเกณฑ์และหยั่งรู้ถึงโลกก็ให้ตีความเอาเอง ใครไม่ตีความก็จะเห็นเป็นเรื่องศาสนา ซึ่งจะต้องเข้าใจตรงๆตามตัวอักษร หนังสือเล่มนี้จึงกลายเป็นคัมภีร์เล่มหนึ่งของศาสนากรีกโบราณ ควบคู่ไปกับมหากาพย์ของโฮเมอร์

“และต่อมาก็เกิดเจ้าแม่ธรณีนมโต”

Then after him, wide-bosomed Earth

เจ้าแม่ธรณีก็คือแผ่นดิน แผ่นดินก็มาจากกลีภนั่นเอง คือ พลังบางส่วนของกลีภจับตัวกันได้สำเร็จและออกฤทธิ์ในทิศทางเดียวกัน เช่น ความแข็งจับมือกันแน่นแผ่นดินเอาสารส่วนหนึ่งออกมาให้ยึดกันแน่นด้วยพลังความแข็งกลายเป็นแผ่นดิน แผ่นดินกลายเป็นสนามให้พลังต่างๆอีกมากมายได้ยึดเป็นแดนแสดงพลังอย่างมีทิศทางพลังธรรมชาติที่มีกฎเกณฑ์จึงปรากฏขึ้น พลังแรกที่ฮิเสียดจับได้คือพลังผลิตชีวิต

“ต่อมาเจ้าพ่อยมโลกแห่งหมอกมืดมัวก็เกิดขึ้น

ในหลืบลึกของโลกที่เปิดอ้า

ต่อมาถึงเวรเกิดของกามเทพสุดหล่อ

สุดปรีชาเหนือเทพเทวามนุษยา ”

Next, Tartaros of the Dark Mist was born

in a nook of the wide-wayed Earth;

Then Eros, most beautiful by far,

of all the mortals, the looser of limbs,

who overcomes, of all the gods,

and all mankind, the mind within them,

and their clever counsels.

เรื่องชีวิตหลังความตายเป็นเรื่องที่มนุษย์โดยทั่วไปสนใจอยากรู้ว่าตายแล้วไปไหน ฮิเสียดมีคำอธิบายให้ว่าวิญญาณจะไปรวมตัวกัน ณ ใต้บาดาล คือใต้พื้นดินนั่นเอง และที่ตรงนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของเจ้าแม่ธรณี เป็นส่วนล่างของ

แผ่นดิน มีทางติดต่อกับพื้นธรณีทางเหนือ ซึ่งวิญญาณจะล่องลอยเข้าไปสู่ที่ตรงนั้นเหมือนถูกดูดลงไปอย่างสบายๆ อยู่ทีนั้นรอเวลาเกิดใหม่หรือมิฉะนั้นก็จางหายไปเหมือนหมอก ชาวกรีกพื้นเมืองเดิมเชื่ออย่างแรก ส่วนชาวกรีกเชื้อสายอารยันเชื่ออย่างหลัง ซึ่งฮิเสียดก็เปิดทางไว้ให้เชื่ออย่างไรก็ได้ตามอัธยาศัย ใครไม่อยากจะเกิดใหม่ก็เชื่ออย่างหลัง ใครอยากเกิดใหม่ก็เชื่ออย่างแรก แต่ต้องเข้าจาริตเพื่อมีสิทธิ์มีความสุขในสวรรค์ของเทพองค์ใดองค์หนึ่งที่เป็นเจ้าของจาริต มิฉะนั้นจะต้องระเหระหนอาจจะเกิดเป็นสัตว์ชนิดใดหรือเปรตประเภทใดก็ได้

กามเทพคือพลังเกิดชีวิตใหม่ เป็นพลังที่มีแทรกอยู่กับกลีภแต่ไหนแต่ไรมา เมื่อมีธรณีเป็นตัวเป็นตนก็ถือโอกาสแทรกเข้ามาอยู่ด้วย เมื่อพลังด้านนี้จับตัวกันเข้มข้นจนสามารถกระตุ้นการสืบพันธุ์ได้ ก็นับได้ว่าเป็นเทพองค์และเป็นเทพบุตรเพราะเชื่อกันมาแต่ไหนแต่ไรว่าฝ่ายเพศผู้เป็นฝ่ายให้ชีวิต ฝ่ายเพศเมียเป็นฝ่ายรับชีวิตมาเลี้ยงดูให้เติบโต ครั้นเล่าให้เป็นตัวเป็นตนก็ต้องให้มีนิสัยเจ้าชู้ ชอบทำให้เพศหญิงเกิดลูกเสียเอง หรือมิฉะนั้นก็แปลงสรรกระตุ้นให้ชายต้องการให้ชีวิตและหญิงต้องการรับชีวิต ความรักอันเป็นสัญลักษณ์แห่งกิจกรรมของเทพองค์นี้จึงเป็นความใคร่ ไม่ใช่ความรักเสียสละอุทิศตน

จากกลีภโดยตรง นอกจากเจ้าแม่ธรณีแล้วยังเกิดความมืด (Erebus) และรัตติกาล(Nyx) กามเทพจัดการให้ความมืดกับรัตติกาลพบกันเกิดธาตุลม(Aither)และกลางวัน(Dies)

ส่วนเจ้าแม่ธรณีโดยลำพังให้กำเนิดแก่ฟ้า (Ouranos) ภูเขาจำนวนมาก(Montes) และทะเล(Pontos)

ต่อจากนั้นกามเทพก็จัดการให้ฟ้ากับดินพบกันจนเกิดอสูร(Titan)จำนวนมากรวมทั้งมหาสมุทร

อสูรเหล่านี้คือพลังที่มั่วกันอยู่ในกลีภขณะฟ้าดินยังไม่แยกออกจากกลีภ ครั้นฟ้าและดินปรากฏขึ้น ก็

เกิดช่องว่างระหว่างฟ้ากับดิน กลายเป็นเวทีให้พลังต่างๆของธรรมชาติแสดงบทบาทได้เป็นอย่างไรไม่ปนเคล้ากันยุ่งเหยิงดังแต่ก่อน แต่ทว่าพลังที่เพิ่งแยกตัวเป็นอย่างไรในช่วงแรกนี้ ยังไม่ชำนาญการและยังไม่มีอะไรควบคุมให้ค่อยๆแสดงบทบาททีละอย่าง ต่างฝ่ายต่างแสดงอย่างรุนแรงถึงกับหักโค่นกันก็มี เช่นน้ำก็ไหลแรง ฟ้าผ่าก็รุนแรง ไม่เป็นที่ไม่เป็นที่ทาง ภูเขาไฟอยากระเบิดเมื่อไรก็ระเบิดได้อย่างไม่มีอะไรเตือนล่วงหน้า พายุก็พัดรุนแรงหักโค่นทุกอย่างที่ขวางหน้าอย่างไม่ปราณีปราศรัย ฯลฯ มนุษย์ดึกดำบรรพ์คงได้ประสบด้วยความหวาดเกรงกลัวประทับใจ จึงเล่าสืบต่อกันมา และเพื่อให้จำง่ายจึงสร้างเรื่องขึ้นมาอย่างน่าตื่นเต้นเร้าใจ ฮิเสียดจึงระบายแค้นใส่สันให้เป็นอสูร รูปร่างใหญ่โตน่าเกลียด บางตนมีถึง 50 เศียร 100 กรก็มิ แม้แต่ฟ้าซึ่งก็เพิ่งแยกตัวออกจากกลีภได้ไม่นานก็ยังอดเอือมระอาใจไม่ได้ ฟ้าคงจะรำคาญและรังเกียจความอะอะมะมะเทิ่ง ทนความทะเลาะตึงตึงของเหล่าอสูรไม่ไหว พอเกิดมาก็จับไปขังไว้ในยมโลกใต้บาดาลของเจ้าพ่อตาร์ทารอส(Tartaros)เสียสิ้น ธรณีผู้เป็นมารดาสงสารลูกและเกลียดความทารุณของฟ้า จึงสนับสนุนให้ลูกๆช่วยกันกำจัดฟ้าเสีย เจ้าแม่ธรณีสังเกตเห็นว่าลูกที่เกิดล่าสุดนามว่าพระเสาร์(Kronos ละตินเรียก Saturnus แปลงเป็นอังกฤษว่า Saturn) มีความแกล้วกล้ากว่าพี่น้องอื่น เจ้าแม่ธรณีจึงซ่อนตัวไว้เลี้ยงดูเป็นส่วนตัวจนเติบโตและเลี่ยมสอนให้พร้อมที่จะทำการใหญ่ เพื่อปรับระเบียบใหม่ของเอกภพ แม่ธรณีเตรียมเกี่ยวค้มกริบและฝึกริวิธีใช้ให้อย่างชำนาญ เมื่อทุกอย่างพร้อมก็ให้ซ่อนตัวอยู่เงียบๆ ขณะที่ฟ้าจะได้เวลานัดหมายมาหาเจ้าแม่ พระเสาร์ก็ออกมาจากที่ซ่อนและทำการตัดอวัยวะชายของฟ้าอย่างรวดเร็วราวฟ้าแลบ พระเสาร์ตั้งตัวไม่ติด รีบผละออกจากธรณีขึ้นไปเหยียวยาบาคแผลสุดแดนที่เราเห็นเป็นกรอบฟ้าอยู่จนทุกวันนี้ ตั้งแต่วันนั้นมาฟ้าก็ไม่เยี่ยมกรายลงมาบรรพกวนเจ้าแม่ธรณีอีกเลย ระเบียบใหม่ของเอกภพก็เริ่มขึ้น โลกहितที่ไหลลง

มาจากฟ้าแต่ละหยดกลายเป็นฝูงภูตแห่งการชดใช้กรรม (Erinyes หรือ Eumenides ละตินเรียก Furies หรือ Dirae) ที่ปรากฏชื่อเฉพาะตัวเพราะมีบทบาทในเรื่องปรัมปรากรีกก็มี เช่น ทิซิฟานี (Tisiphone), เมเกอเรอ (Megaera), เออเลกโท (Alecto), เนมีสิส (Nemesis), เออแควสเทอ (Adrasta) ฟ้าไม่ตายแต่ก็หนีไปอยู่เสียไกลลิบและไม่มาใกล้ ธรณีอีกเลยตั้งแต่วันนั้น ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างฟ้ากับดิน เปิดโอกาสให้ฝนตก และเกิดพืช สัตว์ และมนุษย์ได้อสุรทั้งหลายพากันออกจากยมโลกอย่างเอิกเกริก ไปยึดที่ประทับของฟ้าบนยอดเขาโอลิมพิสพร้อมใจกันยกพระเสารขึ้นเป็นประมุข นับเป็นการจัดอำนาจมีคอันโหดเหี้ยมที่ครอบงำโลกออกไปได้ ช่วยเหลือโลกสามารถเจริญก้าวหน้าต่อไปได้อีกขั้นหนึ่ง

โลกขณะนั้นแม้จะมีอิสระจากความรุนแรงและสามารถก้าวหน้าได้อย่างเสรีก็จริง แต่ก็ยังอยู่ใต้อำนาจครอบงำของความโหดเหี้ยม ซึ่งชาวกรีกสมัยนั้นเข้าใจภายใต้ภาพพจน์ของอสุรผู้ครองโลก อันเป็นเสรีภาพที่เลยเถิดไร้ขอบเขตสร้างความสับสนวุ่นวาย โลกยังไม่มีระเบียบแบบแผนเท่าที่ควร จำเป็นจะต้องมีการปฏิรูปอีกครั้งหนึ่งเพื่อวางกฎเกณฑ์ให้โลกมีระเบียบเรียบร้อยดังที่คนสมัยนั้นเข้าใจ ฮีเสียดเล่าต่อไปถึงความต่อไปนี้

เมื่อพระเสาร์ได้รับการยกย่องโดยพร้อมเพรียงกันจากพี่น้องเช่นนั้นก็ฮึกเหิม ประกาศตัวเป็นเจ้าเอกภพ แต่งตั้งรีเออ (Rhea) น้องสาวเป็นมเหสีร่วมบัลลังก์ แม่ธรณีพยากรณ์ว่าจะถูกโอรสชิงบัลลังก์ ดังนั้น พระเสาร์จึงกลืนลูกชายของตนเองทั้งหมดตั้งแต่แรกเกิด รีเออสงสารลูกจึงไปปรึกษาแม่ธรณี แม่ธรณีจึงรีบรับตัวหลานที่เกิดใหม่ไปซ่อนไว้ที่เกาะครีต ทางฝ่ายรีเออก็เอาก้อนหินให้พระเสาร์กลืนแทน เด็กเจริญวัยทั้งแข็งแรงและเฉลียวฉลาด มีชื่อว่าซุส หรือจูพิเตอร์ (Zeus or Jupiter นามแรกเป็นภาษากรีก นามหลังเป็นภาษาละติน) ทั้งนี้ เพราะชาวโรมันรับความเชื่อเรื่องเทพเจ้าของชาวกรีกไปปรับปรุงให้เข้าสนิยมของตน แล้วเปลี่ยนชื่อเป็นละตินเสีย ในที่สุดซุสก็ปราบบิดาของตัวเองได้สำเร็จ บังคับให้คายพี่ชายที่ถูกกลืนอยู่ในท้องพ่อออกมาจนหมด แล้วบังคับให้อสุรทั้งหลายอยู่ในบริเวณจำกัด แบ่งอาณาจักรเอกภพให้แก่ผู้ชาย 2 คนผู้ร่วมใจ คือ โพซายเดิน หรือเนพจูน (Poseidon or Neptune) ครองมหาสมุทรในตำแหน่งเทพสมุทร เฮดีส หรือพลูโท (Hades or Pluto) ครองยมโลกในตำแหน่งยมบาลหรือเทพบาดาล ส่วนตนเองครองโลกมนุษย์ในตำแหน่งเทวราช ยึดบัลลังก์บนยอดเขาโอลิมพิสเป็นที่ชุมนุมเทพ เทวราชซุสได้จัดการวางระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์ต่างๆ และกำหนดแบ่งหน้าที่ให้เทพและเทพีแต่ละองค์ควบคุมดูแลโลก เพื่อให้โลกเป็นไปอย่างมีระเบียบกฎเกณฑ์และสอดคล้องกันเป็นเครือข่าย จึงถือได้ว่าความคิดความเข้าใจเรื่องระบบเครือข่ายของเอกภพมีมาแล้วตั้งแต่บัดนั้น รวมทั้งวางมาตรการความประพฤติให้มนุษย์ถือเป็นแนวทางปฏิบัติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นมาตรการของความยุติธรรมสำหรับมนุษย์ แต่เทพมีอำนาจจะกำหนดได้ตามความพอใจพระทัย เหมือนเจ้ากระทรวง ทบวง กรม มีอำนาจออกข้อบังคับในเชิงปฏิบัติภายในกรอบของรัฐธรรมนูญในขอบข่ายที่ตนรับผิดชอบ ใครฝ่าฝืนจะได้รับการลงโทษตามความเห็นชอบของเทวราช ตำนานปรัมปรานี้นับว่าเปิดโอกาสให้อธิบายเหตุการณ์ที่มนุษย์มองไม่เห็นเหตุผลได้เป็นอย่างดี และทำให้มนุษย์ต้องกลัวเกรงและเอาใจเทพเจ้าไว้เสมอ

อย่างไรก็ตาม ชาวกรีกมีความเชื่อว่าเบื้องหลังของเหตุการณ์ทั้งหลายมีกฎเกณฑ์อยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งบังคับความเป็นไปทั้งหลายเพื่อความก้าวหน้าของเอกภพ ตั้งแต่มีสภาพเป็นกลีภพมาเป็นเอกภพและจะก้าวหน้าไปสู่เอกภพในที่สุด กฎเกณฑ์นี้คือชะตา (Moirai or Fate or Destiny) แม้แต่เทพเจ้าก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงหรือแก้ไขชะตา

กรรมของตนเองได้ ฆะตกรรมจึงเป็นอำนาจลึกลับซึ่งปรัชญาชาวบ้านของกรีกโบราณไม่สามารถให้คำตอบได้ เป็นเรื่องที่ปรัชญาระดับวิชาการจะต้องพยายามหาคำตอบต่อไป อย่างไรก็ตาม ฮีเลียดชักชวนให้ผู้อ่านทำความเข้าใจอย่างไรเสียจะต้องต้องได้รับผลดีเป็นการตอบสนองโดยอัตโนมัติ ทำให้ออกคิดถึงกฎแห่งกรรมของพระพุทธเจ้าไม่ได้ ซึ่งชัดเจน ละเอียดลอบ และแม่นยำตรงกว่ามาก และบรรทัดที่ 349-351 ทำให้คิดถึงคำกำชับของพระเยซูว่า “ท่านจะดวงให้เขาด้วยทะนานอันใด พระเจ้าจะได้ทรงดวงให้ท่านด้วยทะนานอันนั้น” (มัทธิว 7:2) ซึ่งหมายความว่า ให้ใจกว้างไว้ในการปฏิบัติเมตตาธรรม จะได้รับการตอบแทนอย่างแน่นอน ซึ่งก็เป็นการสอนกฎแห่งกรรมในอีกรูปแบบหนึ่ง หรือตามศัพท์ของชาวหลังนวยุกว่า สอนเรื่องเดียวกันในอีกเรื่องเล่า(narrative) หนึ่งนั่นเอง และคำสอนของฮีเลียดก็เป็นอีกเรื่องเล่าหนึ่งที่น่าสนใจศึกษา

นักวรรณคดีต่อมา บางคนมีศรัทธาแก่กล้าเกินไป ต้องการยกย่องความยิ่งใหญ่ของเทพเจ้า จึงเขียนเรื่องให้ผู้อ่านรู้สึกวาทะจะทำอะไรก็ได้ทั้งสิ้น แม้จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนและความอยุติธรรมแก่มนุษย์ เทพก็มีสิทธิจะกระทำได้ บางคนก็ต้องการล้อเลียนความมั่งคั่งของชาวบ้าน ทั้งสองพวกทำให้ผู้มีปัญญาเกิดความรู้สึกวาทะเจ้าตามที่ชาวบ้านเข้าใจนั้น คงจะไม่มีจริง ถ้าจะมีสิ่งเหนือธรรมชาติก็ต้องไม่ใช่เทพเจ้าตามที่ชาวบ้านสักการบูชา นี่คือบ่อเกิดด้านหนึ่งของปรัชญากรีกโบราณ

ในปัจจุบันเราพอจะสันนิษฐานได้ว่า เนื่องจากบรรพบุรุษของชาวกรีกก็เคยเป็นมนุษย์ดึกดำบรรพ์เหมือนชนชาติทั้งหลาย ในช่วงเวลาที่เป็นมนุษย์ดึกดำบรรพ์ก็คงมีรูปแบบความคิดหรือกระบวนทัศน์ดึกดำบรรพ์เหมือนบรรพบุรุษของชนชาติอื่นๆ คือ เชื่อว่าโลกไม่มีกฎเกณฑ์เหตุการณ์ทั้งหลายเกิดขึ้นตามอำเภอใจของเบื้องบน ตอนนั้นยังไม่มีความเชื่อเรื่องชะตากรรมที่ครอบครองทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งเทพสูงสุดด้วย เมื่อพวกเขาเริ่มเชื่อเรื่องชะตากรรม ก็เท่ากับว่าแนวคิดของพวกเขาก็เริ่มเปลี่ยนจากกระบวนทัศน์ดึกดำบรรพ์มาเป็นกระบวนทัศน์โบราณแล้ว ซึ่งแน่นอนว่าการเปลี่ยนความเชื่อนี้ค่อยเป็นค่อยไป จากคนเดียวเป็นหลายคนและเป็นกลุ่มในที่สุด

บางคนในกลุ่มมีปัญหาหลักแหลม เข้าใจชัดเจนกว่าคนอื่น และต้องการอธิบายให้คนอื่นรู้เรื่อง แต่ขณะนั้นยังไม่มีสำนวนพรรณนาโวหาร จึงใช้วิธีเล่าเชิงภาพพจน์อันเป็นสำนวนที่นิยมกันในขณะนั้น ผลออกมาเป็นตำนานปรัมปรา ซึ่งในตอนแรกๆก็คงกระท่อนกระแท่น โวหารเรียบ กระโดดไปกระโดดมา ไม่ต่อเนื่องอย่างรื่นหู ผู้มีปัญญาคงได้ปรับปรุงแต่งเติมให้ดีขึ้นเรื่อยๆ จนถึงโฮเมอร์และฮีเลียดซึ่งได้บันทึกไว้เป็นหลักฐานแรกให้เราได้รู้ว่ากระบวนทัศน์ที่สองได้เริ่มขึ้นแล้ว(ดูเรื่อง “*ห้ำกระบวนทัศน์ของมนุษยชาติ*” ใน กิริติ บุญเจือ, *ปรัชญาประชาชนบ้าน* กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยเซนตจอร์จ, 2546, หน้า 62-79.)